

Vorsttrek van Toendra-rietganzen met halsbanden ontrafeld

Wie geregeld groepen Kolganzen, Grauwe Ganzen of Brandganzen bekijkt, zal snel een geringde vogel in de telescoop ontdekken. Minder bekend is dat er inmiddels ook weer gemerkte Toendrarrietganzen rondvliegen. In de jaren tachtig was o.a. het toenmalige Oost-Duitse ringprogramma van Erich Rutschke goed voor de documentatie van spectaculaire trekbewegingen. Zo liet Leo van den Bergh zien dat rietganzen die in de winter in ons land pleisterden in de nawinter van hetzelfde seizoen in Midden-Europa verschenen. Het huidige ringprogramma demonstreert hoe de Toendrarrietganzen de afgelopen winter op de vorstinvall reageerden. Van de 442 tot dusverre in 2008/09 afgelezen vogels werden er in de laatste maanden maar liefst 220 in Nederland waargenomen.

Intensivering ringprogramma

Het huidige ringprogramma van rietganzen maakt deel uit van het bekende Europese Kolgans-ringprogramma van Helmut Kruckenberg en Alterra, waarbij de ganzen voornamelijk met hulp van de Nederlandse ganzenflappers worden gevangen. Inmiddels zijn sinds 2006 meer dan 440 individuen gevangen, inclusief vogels in het oosten van Duitsland (190) en in de broedgebieden op het Russische eiland Kolguyev (90). Alle vogels dragen een gele halsband met een code van een letter en twee cijfers. Naast deze nieuwe vogels zijn ook nog vogels in leven uit eerdere jaren. Zij dragen eveneens een gele halsband (soms verbleekt tot wit) met een verticale code van drie letters/cijfers. Enkele Toendrarrietganzen hebben een zwarte halsband, overeenkomstig het kolgansmodel.

Vorsttrek

De afgelopen maanden werd met de trend van 11 zachte winters gebroken. Half december begon in Polen en het zuidoosten van Duitsland een felle vorstperiode, gevolgd door vorstinvall eind december in het westen van Duitsland en Nederland. Vooral in het zuidoosten van Duitsland maakte een dik sneeuwdek het voedsel deels onbereikbaar, terwijl op veel plaatsen de slaapplekken bevroren raakten. Bij Leipzig daalde de temperatuur zelfs tot -26°C . Het aantal verplaatsingen van gemerkte Toendrarrietganzen nam na half december sterk toe (figuur 1). Het aantal in Nederland afgelezen vogels verdubbelde eind december en begin januari (in Nederland geringde vogels in 2008/09 buiten beschouwing gelaten). Soms waren de vogels nog kort tevoren in Oost-Duitsland afgelezen. Bewegingen van een met satellietzender uitgeruste Toendrarrietgans bevestigen dit beeld. De zendervogel "Micha" verplaatste zich omstreeks 10 januari van Saksen naar de Drentse Veenkoloniën, en was daar ten minste tot eind februari met partner en jong

te vinden (zie <http://www.blessgans.de/index.php?id=351>), en werd ook door diverse waarnemers afgelezen. Ook een belangrijk deel van de geringde vogels was afkomstig uit de omgeving van Leipzig in Saksen. Van de 55 hier in het najaar van 2008 geringde vogels doken er 15 in Nederland op (27%). Ter vergelijking: van de 27 in het najaar van 2007 op dezelfde locatie geringde vogels verschenen er in 2007/08 slechts 2 in Nederland (7%).

Naast vogels uit Saksen werden in Nederland ook veel Toendrarrietganzen gezien die in najaar 2008 bij de Gülper See in Brandenburg waren geringd (33 van de 91 individuen, 36%). Opmerkelijk is dat, ondanks wegtrek naar Nederland, het aantal Toendrarrietganzen in Oost-Duitsland onverminderd groot bleef. Ringen werden daar echter weinig afgelezen (ondanks intensieve controles). We vermoeden dat het hier grotendeels om vogels ging die normaliter in Polen overwinteren (waar niet wordt geringd), en die de plaats van de westwaarts getrokken vogels innamen.

Bewegingen in Nederland

De kaartjes in figuur 1 laten niet alleen bewegingen van Oost-Duitsland naar Nederland zien, maar vertonen ook fraai hoe de Nederlandse pleisterplaatsen onderling verbonden zijn. Aanvankelijk werden vooral in Drenthe Toendrarrietganzen afgelezen. Hier is het aantal Toendrarrietganzen in het najaar in de afgelopen jaren sterk toegenomen (zie SOVON-Nieuws 21[3]: 15-16). In december-januari werden ook verplaatsingen tussen Noord- en Zuid-Nederland opgemerkt. Opvallend zijn vooral de bewegingen van de Veenkoloniën naar Noord-Limburg en Oost-Brabant. Een mooi voorbeeld is het geringde paar Geel J12 en J13. Zij werden op 30 december door Emo Klunder in de Veenkoloniën bij Wildervanksterdallen afgelezen, en verschenen op 13 en 16 januari bij Bergen in Noord-Limburg (eigen aflezing; Fred Hustings), en

Trekbewegingen in november 2008

Trekbewegingen in december 2008

Trekbewegingen in januari 2009

Trekbewegingen in februari 2009

Gehalsbande Toendrarietganzen bij Bergen (Li.).
Foto: Fred Hustings

op 28-30 januari in De Peel (Egbert van der Linden, Jeu van Rijswick).

Wegtrek reeds eind januari begonnen

Zodra de koudegolf eind januari voorbij was, verschenen de eerste in Nederland afgelezen vogels alweer in (Oost) Duitsland. Half februari werd zelfs al een vogel in Midden-Polen afgelezen, terwijl een vogel uit Oost-Brabant zich zuidoostwaarts verplaatste naar de Rijn in Hessen/Duitsland. Of de trek naar Zuidoost-Europa nog steeds plaatsvindt, is onduidelijk. Tellingen in Oostenrijk en Hongarije wijzen op een sterke afname van het aantal Toendrarietganzen in de afgelopen tien jaar. Vindplaatsen van met metalen ringen geringde vogels wijzen eveneens op een verminderd gebruik van pleisterplaatsen in Midden-Europa.

Oproep

Zoals uit bovenstaand overzicht blijkt, loont het de moeite groepen Toendrarietganzen goed op halsbanden te controleren. Waarnemingen kunnen online worden doorgegeven via www.geese.org (aanmelding vooraf nodig), wat direct mogelijkheden biedt om de historie van elke vogel te bekijken. Waarnemers die deze mogelijkheid niet hebben, of anderszins informatie willen, wordt verzocht contact op te nemen met: Thomas Heinicke
Chaussestr. 1, D-18581 Vilmnitz
Tel/Fax: +49-38301-889936
e-mail: thomas.heinicke@gmx.net

Thomas Heinicke & Kees Koffijberg

Figuur 1. Trekbewegingen van geringde Toendrarietganzen in de winter van 2008/09, weergegeven voor alle maanden tussen november en februari. De lijnen verbinden twee aflees-locaties, de punten laten het 'eindpunt' van de trekbeweging zien.

Goed jaar voor Kwartelkoningen in 2008, en plannen voor 2009

Leek 2008 heel even een mager jaar te worden, uiteindelijk werden er toch rond 200 Kwartelkoningen in Nederland gehoord, het dubbele van het aantal in de daljaren 2004-06.

De verspreiding week echter af van het gebruikelijke beeld. Bijna 40% vestigde zich in het IJsseldal, ditmaal niet alleen op het gebruikelijk goede traject tussen Deventer en Zwolle, maar juist ook in het zuidelijke stuk tussen Zutphen en Arnhem. Normaal gesproken herbergt het hele rivierengebied ongeveer 40% van de Nederlandse Kwartelkoningen, al springt de IJssel er stevast uit als beste rivier. Hier liggen veel hooilandpercelen van Staatsbosbeheer en wordt al sinds 1998 bij het beheer rekening gehouden met Kwartelkoningen.

Elders langs de rivieren (Rijn en Waal) werd de soort dit jaar maar mondjesmaat vastgesteld, o.a. in de Ooijpolder en Amerongse Bovenpolder. Nog opmerkelijker: in het bolwerk in het Groningse Oldambt werden slechts 6 territoria vastgesteld, waarvan maar 2 daadwerkelijk op een akker (laagste aantal sinds 1990). Het heeft er alle schijn van dat akkers in 2008 niet erg in trek waren. In grote delen van Noordoost-Nederland heerste sinds half april extreme droogte (neerslagtekort plaatselijk 200 mm), wat mogelijk doorwerkte in de beschikbaarheid van voedsel (slakjes, wormen) voor de 'akkerkwartelkoningen'. Dankzij de bereidwillige medewerking van terreinbeheerders en boeren werd in ruim 90% van de vestigingen in hooilanden het maaien uitgesteld tot 1 augustus of later (langs IJssel en Vecht lokaal zelfs tot 1 september).

Net als in 2007 werden langs de IJssel weer Kwartelkoningen van een radiozendertje voorzien. Hiermee wordt onderzocht hoe effectief de huidige beschermingsmaatregelen zijn, en hoe Kwartelkoningen zich in het terrein bewegen onder invloed van maaiwerkzaamheden in de omgeving. In totaal werden 20 vogels gevolgd, waaronder voor het eerst ook twee halfwas kuikens. De eer-

Was de droogte van het afgelopen voorjaar oorzaak van een mager kwartelkoningjaar in de akkerbouwgebieden? Foto: Peter Eekelder

ste resultaten bevestigen in grote lijnen de uitkomsten van een kleiner onderzoek in 2007: mannetjes maken overdag veelvuldig uitstapjes buiten de straal van 100 m die rond de roepplek bij het maaien wordt gespaard. Ze beconcurreren elkaar zelfs om de beste roepplek (en wisselen dus ook veelvuldig van roepplek). Dat maakt ze extra gevoelig voor maaiactiviteiten, zodat een ruimere straal (250 m) rond een roepplaats gespaard zou moeten worden om risico van verstoring zo veel mogelijk uit te sluiten. Eén mannetje verplaatste zich in het seizoen over 25 km van een uiterwaard bij Zutphen naar Welsum.

Ook dit jaar gaan we weer door met bescherming en onderzoek. De belangrijkste basis voor de bescherming zijn de waarnemingen die verzameld worden tijdens de twee landelijke simultaantellingen. De tellingen staan dit jaar gepland in de weekenden van 29-30 mei en 19-20 juni. Net als de voorgaande twee jaren zullen er vogels gevangen worden voor onderzoek, maar in tegenstelling tot voorheen (mannetjes) richten we ons nu geheel op de vrouwtjes. Het rapport over 2008 is binnenkort klaar en zal naar alle tellers opgestuurd worden. Zie voor meer informatie www.kwartelkoning.nl

Kees Koffijberg & Jan Schoppers